

ETHNICITY AND BELONGING. A CULTURAL POINT OF VIEW

Speranța Milancovici, Assoc. Prof., PhD, „Vasile Goldiș” Western University of Arad

Ștefan-Iaroslav Daniel, PhD Student, „Babeș-Bolyai” University of Cluj-Napoca/ „Vasile Goldiș” Western University of Arad

Abstract: Plunging into Haitian culture is a privilege and a responsibility. The contact with the Haitian civilization determines a scientific and moral obligation to shed light on the varied and complex mechanisms of the current situation, from a cultural point of view.

The purpose of this demarche is not to reinforce the popular and common idea that Haiti is a hopeless country, neither to plead the cause of its miraculous saving by culture, but to offer a fresh perspective of the Haitian spirit by trying to emphasize the premises of its interactions with alterity and offering ways to streamline the multi and intercultural communication.

We have to admit the truth that centuries of slavery and colonialism left in Haiti a legacy of racial discrimination. Nowadays, the country is overcrowded with expatriates, foreign delegates, MINUSTAH personnel (United Nations Mission in Haiti) and missionaries. The social landscape transformed under the influence of the Non-Governmental Organizations but in a surprising way, the situation is not getting better. Why the multi-billion-dollar aid not only did too little to help but also did much harm, increasing violence, thrusting aside the locals from the decision making positions and amplifying the lack of trust in foreigners.

A possible explanation could be the lack of efficient intercultural communication. The first condition for any person trying to integrate in a community is to listen to the internal voice of the environment. To feel the vibrations of the local culture and the energies that spring from the specific way of conceiving existence. Otherwise, help becomes killing with kindness.

What can all the foreigners in Haiti comprehend of the suffering and ancestral loss that population had to bear? History produced in this part of the world one of the poorest countries, yet one of its richest cultures, both popular and intellectual. Understand the locals way of living and believing, may be a valuable key to unlock intercultural communication and to impulse the efficiency of the continuous foreign presence in Haiti.

Keywords: Haitian culture, civilization, communication, cultural background

A plonja în cultura haitiană este un privilegiu și, totodată, o responsabilitate. Contactul cu civilizația din partea vestică a Hispaniolei determină o obligație științifică și morală, aceea de a lumina conurile de umbră ale mecanismelor variate și complexe care guvernează situația actuală a țării, dintr-un punct de vedere cultural.

De la primul pas pe care un străin temerar îl face pe țărmul vestic al insulei divizate între Republica Dominicană și Haiti, prima republică neagră liberă a lumii, ceea ce izbește privirea și simțirea este o invazie spectaculoasă de culoare care ocupă întreg spațiul orizontului, punând stăpânire pe întregul peisaj, fie el natural sau uman.

Străbătând Port-au-Prince, capitala haitiană, un gând mi-a apărut în minte încă dintru început: că mă aflu în țara cu cei mai mulți pictori e pe pământ. Înșirate pe străzi, pânze colorate, așa cum e spiritul locului, dau impresia unui tărâm lipsit de griji, în care bucuria de a trăi a locuitorilor se revarsă prin expresii artistice. De la simboluri vaudou până la peisaje, abstracțiuni, chipuri umane sau natură moartă, pictorii haitieni exprimă prin arta lor, de obicei naivă, toate palierele existenței. La o privire mai atentă însă, aparenta fericire colorată acoperă neliniști profunde, strigăte refulate și un tumult sufletesc profund amprentat de sclavia ancestrală.

Trebuie să admitem adevărul potrivit căruia secolele de scalvie și colonialism au lăsat în Haiti moștenirea unei discriminări rasiale. În zilele noastre, țara este supraaglomerată cu expatriați, delegați străini, personal MINUSTAH (Misiunea Națiunilor Unite în Haiti) și misionari. Peisajul social a suferit transformări sub influența Organizațiilor Non-Guvernamentale însă, în mod surprinzător, situația nu s-a îmbunătățit.

O posibilă explicație ar putea fi lipsa comunicării interculturale eficiente. Prima condiție pentru orice persoană care încearcă o integrare într-o comunitate este aceea de a asculta vocea internă a mediului ambiant. De a simți vibrațiile culturii locale și energiile care izvorăsc din modul specific de a concepe existența. Altfel, ajutorul devine ucidere cu bunătațe.

Ce pot toți acești străini în Haiti să înțeleagă din suferința și pierderile ancestrale pe care acest popor a trebuit să le suporte? Istoria a produs în această parte a lumii una dintre cele mai sărace țări, însă una dintre cele mai bogate culturi, atât populare, cât și intelectuale.

Înțelegerea modului de viață și a sistemului de credințe ale populației ar putea constitui o cheie valoroasă pentru decriptarea comunicării interculturale și, implicit, eficientizarea prezenței străine continue în Haiti.

Pentru a percepe mecanismele subliminale care par să înscrie Haiti pe o spirală a degradării ireversibile și pentru a pătrunde în culisele de sens ale unei anumite vocații perdante pe care cetățeanul acestei entități statale atât de speciale prin unicitatea sa în universul geopolitic mondial și-o asumă cu o voluptate incomprehensibilă pentru un străin, este certamente nevoie de timp. Timp petrecut cu oamenii de rând, timp împărtășit cu elitele acestei națiuni, fie acestea în diaspora sau acasă, timp necesar debarasării de grilele de valori europene sau americane și reșezării într-o matrice de gândire atât de profund marcată de amestecul de rase, de deșănțare și de revoltă viscerală față de colonizatorii seculari.

Iar în zilele noastre, puterea imensă a marilor organizații internaționale și a corporațiilor susține imperialismul neocolonial care prelungește, ca un arc peste timp, esența și principiile colonialismului. Consecința firească a spolierii sistematice este, firește, o dependență economică și o lipsă de capacitate organizatorică socială, reflectată în alegerile prezidențiale amânate, în anii 2015-2016, în repetate rânduri, în răspunsurile firave și neorientate la situațiile de criză precum cutremurul din anul 2010 sau foarte recentul uragan Matthew.

Guy Bajoit identifică trei metode prin care dependența fostelor colonii este prelungită și menținută în timp: continuarea diviziunii internaționale a muncii, țările din Sud fiind puțin industrializate și, drept consecință, mai degrabă producătoare de materie primă ieftină, implantarea de întreprinderi multinaționale care oferă salarii extrem de reduse, obținând profituri colosale și nu în ultimul rând, înglodarea în datorii: „Guvernanții locali au fost împinși să se împrumute pe plan internațional, într-un moment în care pe piețele financiare exista un excedent de capital (petrodolari, după 1973); de atunci, au de rambursat sume gigantice, care ating uneori jumătate din valoarea exporturilor realizate de țările lor. Evident, o atare spoliere compromite succesul oricărui program de ieșire din criză.”[Ferréol, Jucquois, 2005, p. 137].

Scopul acestui demers nu este acela de a întări ideea comună și populară potrivit căreia Haiti este o țară fără scăpare, nici de a pleda cauza unei salvări miraculoase prin cultură, ci de a oferi o perspectivă proaspătă asupra spiritului haitian, încercând să reliefăm premisele interacțiunii acestuia cu alteritatea.

Léon-François Hoffmann, în lucrarea *Haiti: couleurs, croyances, créole*, stabilește ereditatea Republicii Haiti, numind-o o fiică a Africii, apoi o fiică a Franței, identificând astfel cele două influențe decisive care au amprentat acest areal, întâi prin aducerea sclavilor africani pentru a suplini necesarul de forță de muncă pe plantațiile stăpânite de coloniștii francezi, apoi prin implantarea, cel mai adesea forțată, a valorilor și principiilor culturale, religioase și sociale franceze. Se impune însă o precizare: Hispaniola a avut populația, cultura, morala și obiceiurile ei înainte de grefarea populațiilor africane pe aceste teritorii. Tocmai acest amestec unic și fascinant determină culoarea inconfundabilă a locului și particularitățile sale uimitoare. Iar percepția globală, exterioară, lasă loc unei palete de nuanțe interpretative, odată ce abordarea primește o dimensiune interioarizată și particularizată.

În ceea ce privește comunicarea interculturală, având în vedere agenda complexă, din punct de vedere al raselor, identificabilă în cazul populației haitiene, aceasta trebuie analizată de profundis, pornind de la considerentul că „o comparație interculturală relevantă este cea care arată cum forme culturale aparent *primitive*, cum ar fi magia și vrăjitoria, pot, de fapt, să nu fie atât de diferite de așa-numitele forme *avansate*, cum ar fi reprezentările mediatice sau ideologiile științifice.”[O’Sullivan, Hartley, Saunders, Montgomery, Fiske, 2001, p. 183].

Ființa umană nu este niciodată lipsită de bagaj cultural, iar ceea ce este admisibil sau chiar acceptat drept firesc de către o cultură, poate fi perceput drept deviant de către o alta. Acest lucru este cu atât mai posibil cu cât culturile în discuție sunt îndepărtate geografic și lingvistic. Ca atare, comportamentul cultural și lingvistic al africanilor capturați din diverse țări vestice ale continentului, în contact cu comercianții de sclavi, cu proprietarii de plantații și cu aborigenii din Lumea Nouă este un caz clasic pentru studiile interculturale.

Își face loc, în acest moment al discuției, conceptual de *șoc cultural*, „o experiență emoțională și intelectuală care apare la cei care, scoși din contextul lor printr-o întâmplare sau din motive profesionale, sunt puși în situația de a trebui să abordeze într-un fel străinul... Acest șoc este un mijloc important de conștientizare a propriei identități sociale, în măsura în

care este regândit și analizat.” ”[Cohen-Emerique, 1999, p. 304, apud Ferréol, Jucquois, 2005, p. 369].

Deoarece comunicarea, ca fenomen sine qua non al existenței umane, nu se rezumă doar la palierul verbal, ci și (sau mai ales) la nivelul nonverbal și paraverbal, un astfel de șoc atinge atât limbajul articulat, desăvârșit lingvistic, cât și gestică, mimica, percepția asupra normelor sociale etc.

Cercetătorul Pierre Casse distinge patru faze ale reacției individului prins între două lumi, între două modele existențiale ”[apud Ferréol, Jucquois, 2005, p. 369]: prima fază este cea a contactului cu alteritatea, acest moment putând genera diferite reacții, plaja acestora întinzându-se de la reticență la deschidere, de la stânjeneală la entuziasm, curiozitate sau respingere. Faza a doua este cea a încercării de adaptare iar a treia presupune deja emoția confruntării și, implicit, problema identității. Ultima fază este cea a adaptării la situație, iar individual alege, în acest sens, o cale pozitivă sau una negativă.

Pentru a înțelege contextul socio-cultural haitian actual, este necesară o raportare la origini, la rădăcinile adânci care ancorează în solul insulei Hispaniola, credințele, valorile, identitatea și speranțele unei populații implantate. Prezentul Republicii Haiti poate fi înțeles doar prin referire la trecutul său complex. Realitatea haitiană de astăzi, cu toate contrastele și nonsensurile sale uimitoare și cu instabilitatea sa politică, mutațiile sociale și criza economică, își are originile în trecutul său, în vapoarele sale debordând de sclavi africani, în revoluția sa fondatoare, în suferința și lupta sa în numele unei dorințe ardente de independență.

Chiar dacă astăzi, vechea colonie franceză este populată în majoritate de urmașii sclavilor aduși de pe continentul african, primii locuitori ai insulei erau amerindieni. În ceea ce privește populația existentă la momentul sosirii lui Columb, în iarna anului 1492, există mai multe surse care indică cifre semnificativ diferite. Respectiv, dacă Wesner Emmanuel menționează că pe întreaga insulă se aflau „abia un milion de locuitori” [Wesner, 2012, p. 44];, există și referințe bibliografice care oferă cifre semnificativ mai mari care urcă până la trei milioane. [Fombrun, 1992, p. 33]

Pe insulă existau, la momentul contactului acesteia cu europenii colonizatori, patru etnii diferite, respectiv: Tainos, Caraïbes, Ciquehens și Ciboneys, toate acestea provenind din marele neam Arawaks. [Wesner, 2012, p. 44]

Tainos nu erau recunoscuți ca fiind luptători, drept pentru care la finele sec. XV au fost ușor cuceriți de către hoardele caraibe. Caraibii au masacrat fără milă populația Tainos și aveau obiceiul să manânce bărbații, în numele unor ritualuri. Femeilor li se dădea posibilitatea să devină de îndată soțiile cotropitorilor, fără vreo ceremonie în acest sens. Astfel femeile au continuat să vorbească arawak, iar bărbații cotropitori dialectul caraibe. Populația Arawak îi numea „Caniba” pe acești caraibi care mâncau oameni, astfel s-a format termenul de „canibal”. Caraibii au devenit noii stăpâni ai insulei, scindându-se în două clanuri. Cei mai sălbatici s-au instalat în Nord-Est, iar ceilalți care au suferit o influență a populației arawak, moștenind o parte din obiceiurile acestora, s-au stabilit în Sud-Est și în centru. Confruntările între cele două race au continuat mult timp, periodic, caraibii năvălind în satele locuite de Tainos, jefuindu-i și masacrându-i. Aborigenii numeau această insulă „Quisqueya”, ceea ce însemna în limba lor „deliciile vieții”, „marele pământ” sau „acoperișul lumii”.

Aborigenii au dispărut în totalitate de pe insulă, actualmente singurele urme ale prezenței acestora fiind cele de natură arheologică. Bolile introduse de europeni au decimat o bună parte dintre aceștia, pentru ca munca silnică să desăvârșească ceea ce epidemiile nu au înfăptuit.

Haiti și-a câștigat independența la data de 01.01.1804, în urma revoluției conduse de scalvi, dintre care s-au evidențiat Toussaint Louverture, Jean-Jaques Dessalines, Henri Christophe și Alexandre Petion, împotriva mării armate a renumitului Napoleon Bonaparte. [Fleurimond, p. 9]:

Numele oficial de Haïti a fost dat acestei țări abia cu ocazia declarației de independență din 1804. Înainte de aceasta și după data descoperirii de către Cristofor Columb, respectiv la 06 decembrie 1492, acesta a numit-o „Hispaniola” sau „Mica Spanie” datorită asemănării foarte puternice cu Spania. De asemenea, timp de mulți ani după descoperire, i se mai spunea și „Saint Domingue” [Bird, 2013, p. 19]. „HAHITI” se compunea din „HA”, adică floare, „HI”, mare și „TI”, țară, ceea ce ar semnifica țara marilor flori, sau „HAYTI”, compus din „HAY”, insulă și „TIHUI”, munte, ceea ce vroia să spună deci, insula muntoasă. [di Chiara, 1988, p. 19]

Încă din anii 1630, francezii o numeau „Regina Antilelor” datorită frumuseții particulare, bogatei industrii producătoare de zahăr, a plantațiilor de tutun, indigo, bumbac și

cacao, a locuințelor luxoase și a potențialului turistic incontestabil al insulei. [Paule, 2013, p. 3]

Ca și multe alte aspecte care privesc istoria și evoluția socio-politică a acestui areal, nu întodeauna informațiile converg spre un numitor comun. Unele voci, mai mult sau mai puțin acreditate, asociază situația actuală din Haiti cu fostul său statut colonial. Evident, spolierea organizată, timp de secole, precum și supunerea forțată în fața unor valori sociale, culturale și economice străine au amprentat decisiv micul stat insular. Trecutul este, fără doar și poate, un reper în înțelegerea prezentului și chiar în prefigurarea viitorului, fără însă a anula șansa ființei umane spre evoluție. Mai mult decât atât, asumarea conștientă a trecutului este condiția desăvârșirii traiectoriei ascendente a unei comunități, fără a cădea însă în patima unor raportări retrograde și a unei indolențe argumentate printr-o ereditate condamnată.

Vocația victimizării face ca, în zilele noastre, figuri ale administrației centrale haitiene, dar și oameni de rând, să prefere raportarea la acest capitol istoric incontestabil traumatizant, fără însă a își asuma o devenire care a ieșit de vreme însemnată deja, de sub auspiciile foștilor colonizatori. Haiti nu este o țară mai puțin dezvoltată pentru că a fost cândva colonie franceză. Lipsa de stabilitate politică, economică și socială nu mai poate fi explicată, mereu și mereu, doar prin raportare la fostul statut colonial.

Răspunsul la încercarea de identificare a cauzelor rezidă, credem, într-o lipsă de cunoaștere și experiență culturală, ambele dezvoltându-se și sedimentându-se în sute de ani. Haiti are o experiență sumară în autoguvernare, iar valorile sale naționale sunt încă insuficient definite.

Charles Gritzner descrie istoria modernă a acestei țări în termeni de *sărăcie*, *haos* și *corupție* generalizată. [Gritzner, 2013, p. 59] Frustrarea a justificat, într-o anumită măsură, reacția față de populația de culoare albă, fără a mai reprezenta însă un argument contemporan.

Decizia adesea citată de sursele bibliografice, de a elimina albi din țară și mai ales din orice structură decizională (Dessalines a decimat în jur de 2000 de persoane de culoare albă, conform referințelor istorice) a frustrat Haiti, în mod evident, de experiența administrativă și culturală europeană. Este esențial, precizează Gritzner, „să recunoaștem că aceasta a fost o problemă culturală, una a învățării și experienței, și una care persistă dacă poporul nu este altfel instruit. Diferențele sunt explicate prin istoriile culturale diferite, respectiv a Europei de Vest și a Africii. Nu are absolut nimic de a face cu moștenirea rasială (biologică).” [Gritzner,

2013, p. 60]. De altfel, a divide sau a cataloga indivizii pe criteriu biologic sau chiar cultural este o acțiune din ce în ce mai dificilă, dacă nu chiar imposibilă, datorită faptului că, într-un ritm accelerat, populația globului a devenit mixtă și continuă această tendință, atât la nivel strict rasial, cât mai ales cultural.

În altă ordine de idei, societatea haitiană a fost și este divizată din punct de vedere educațional și cultural. Secole de-a rândul, populația cultă era preponderent albă, pentru ca, în zilele noastre, această pătură să fie în continuare exprem de subțire. Chiar dacă progrese esențiale pot fi identificate în sectorul educațional actual, se remarcă în continuare disparități semnificative între mediul urban și cel rural, iar situația nu sunt deloc optimistă în ceea ce privește educația primară, procentul de promovare a acestui ciclu de bază nedepășind, conform statisticilor Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, 66%. [OMD 2013, *Haiti, un nouveau regard*, 2014, p. 12].

O problemă constantă rămâne, firește, eradicarea analfabetismului la eșantionul de vârstă 16-50 de ani și, în egală măsură, acoperirea deficitului evident de personal didactic și administrativ, concentrat cu precădere în capitală, precum este, în egală măsură, cazul bibliotecilor sau al centrelor culturale.

Cauzele actualei instabilități socio-politice se originează, cel puțin în parte, în această segregare evidentă cu care se confruntă populația haitiană, pusă în situația de a construi forme fără fond, iar pătura bogată și instruită nu vede sensul se a investi resurse financiare și energetice în țara de origine, orientându-se spre zone mai credibile din punct de vedere economic, politic și social. Cultura definește modul de viață al unui popor, modul în care se raportează la alteritate și, esențial, capacitatea de a absorbi experiență și cunoaștere din modelul consacrat al altor comunități situate pe trepte economice sau socio-culturale superioare. Cultura haitiană, născută dintr-un amestec de fond amerindian, cu adstrat african și influențe spaniole, respectiv franceze, se zbate încă să își definească valorile și să își depășească frustrările. Fără a considera că peisajul social haitian este lipsit de speranță, afirmăm certitudinea unei consistențe grele de sens și a unor potențialități latente fără putință de a fi contestate, considerând că, în propria poveste precum și în istoria modernă, Haiti are încă multe de spus.

BIBLIOGRAPHY:

1. Marc Bird, *L'Indépendance Haïtienne*, Port-au-Prince, Les Editions Fardin, 2013
2. di Chiara, Catherine Eve, *Le dossier Haïti. Un pays en peril*, Paris, Editions Tallandier, 1988
3. Cohen-Emerique, Margarit, *Chocs culturels et relations interculturelles dans la pratique des travailleurs sociaux. Formation par la méthode des incidents critiques*, „Cahiers de sociologie économique et culturelle”, nr. 2, sem. I, pp. 183-218.
4. Ferréol, Gilles, Guy Jucquois, *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale*, București, Polirom, 2005
5. Fleurimond, Wiener Kerns, *Haïti, l'État de la Nation*, Matoury, Guyane Française, Ibis Rouge Editions, 2015
6. Foster, George, *Culture and Conquest*, Quadrangle Books, Chicago, 1960
7. Fombrun, Odette Roy, *L'Ayiti des Indiens*, Port-au-Prince, Fondation 92 / Orf / Edition Henri Deschamps, 1992
8. Gritzner, Charles F., *Haiti*, New York, Chelsea House, 2011
9. Hoffmann, Léon-François, *Haïti: couleurs, croyances, créole*, Port-au-Prince / Montréal, Editions Henri Deschamps / Les Editions du CIDIHCA – Centre International de documentation et d'information haïtienne, caraïbéenne et afro-canadienne, 1990
10. Lucrece, André, *Creolitate*, în Gilles Ferréol, Guy Jucquois, *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale*, București, Polirom, 2005
11. Paule, Nicolas, Gerard Marie Tardieu, *Histoire d'Haïti en images. Reine des Antilles et Haïti Chérie*, Port-au-Prince, Kopivit-L'Action Sociale 2013
12. *Rapport OMD – Objectifs du Millénaire pour le développement 2013, Haïti, un nouveau regard*, Port-au-Prince, PNUD, 2014
13. O'Sullivan, Tim, John Hartley, Danny Saunders, Martin Montgomery, John Fiske, *Concepte fundamentale din științele comunicării și studiile culturale*, București, Polirom, 2001
14. Wesner, Emmanuel, *Histoire, géographie, éducation à la citoyenneté*, [Port-au-Prince], W2ypp Emmanuel, 2012